Олександр СТИШОВ,
доктор філологічних наук, професор,
Київський столичний університет
імені Бориса Грінченка

ОСНОВНІ ДЖЕРЕЛА ПОПОВНЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ОСІБ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Усебічне дослідження особливостей розвитку, збагачення, стилістичних регістрів і функціонування фразеологічного складу сучасних мов було й залишається одним із важливих завдань української та зарубіжної лінгвістики. Важливе місце посідає антропоцентрична парадигма, яка спонукає вчених студіювати різні одиниці мовної системи в аспекті вивищення людини як носія різноплощинних особливостей. Зростання корпусу фразеологізмів на позначення осіб – переконливе свідчення посилення названої тенденції в сучасній українській мові, яка ґрунтується на уявленні про узагальненого мовного суб'єкта, а також на виявленні в мові й мовленні найрізноманітніших його інтенцій і волевиявлень. Адже людина постійно спостерігає, пізнає та вербалізує у фраземах як своє фізичне тіло, зокрема соматизми, так і ментальні та інші особливості. Розглядувані усталені одиниці виконують не тільки ономасіологічну функцію, але й нерідко оцінну, емотивну, експресивну тощо. Тому вивчення некодифікованих фразем на позначення осіб у мовній картині світу українців є актуальною проблемою в сучасній лінгвістичній науці.

Названі стійкі одиниці в різних мовах почасти вже були предметом дослідження українських і зарубіжних лінгвістів (В. Ужченко, Д. Ужченко, Ю. Зацний, Д. Сизонов, М. Навальна, Н. Костусяк, Н. Скиба, А. Григораш, Х. Ніколайчук, О. Забуранка, О. Левчук, В. Хлебда, С. Бамба, Д. Благоєва, С. Георгієва, В. Флейшер, Г. Бюргер та ін.).

Емпіричну базу цієї студії становлять фразеологізми на позначення осіб, вилучені шляхом суцільної вибірки з текстів сучасних різноманітних масмедіа (газети, журнали, теле- й радіоканали) та інтернет-дискурсу (соціальні мережі, блоги, сайти). Матеріалом для аналізу слугували понад 80 усталених одиниць, не зафіксованих найбільшими українськими фразеологічними словниками літературної мови.

У цьому короткому дослідженні об'єкт вивчення фразеології розуміємо в широкому плані – до його складу включаємо, крім ідіом, також інші стійкі одиниці – колишні перифрази, усталені порівняння, метафоричні терміносполучення тощо. На позначення таких утворень

https://doi.org/10.5281/zenodo.19613502

використовуємо синонімічні терміни «фразеологізм», «фразема», «фразеологічна одиниця».

Зафіксований і опрацьований фразеологічний матеріал переконливо доводить, що такі усталені одиниці неоднорідні за своїм походженням, тематикою, структурою, частиномовною належністю, семантикою, когнітивними, функційними й стилістичними особливостями.

У результаті проведеного аналізу зібраного корпусу стійких утворень із названих вище дискурсів було виявлено головні джерела фразем на позначення осіб. Серед досліджуваних одиниць домінують питомі стійкі словосполучення та окремі речення, що походять із живого народного мовлення. Прикладами останніх є розмовні фразеологізми, на зразок: *ділова копійка* – «мале дитя, яке поводиться виклично, манірно, намагаючись привернути до себе увагу»; *ноги від корінного зуба (шиї)* – «дівчина або молода жінка, яка має дуже довгі й гарні ноги»; *як сімнадцятка* – «про дуже гарну на вигляд моложаву жінку бальзаківського віку» та ін. Також до колоквіальних належать соціолектні некодифіковані ФО. В останні роки в масмедіа, а особливо в інтернет-дискурсі засвідчено активізацію вживання некодифікованих фразем із різних жаргонів: *набір кісток на батарейках* – «дуже худа людина»; *кінь педальний* – «вперта недалека, дивна або й шкідлива людина» (із молодіжного соціолекту); *лев матчу* – «найкращий гравець футбольного матчу»; *залізна щелепа* – «витривалий боксер» (із соціолекту спортсменів); *теплий хворий* – «хворий, який протягом усього лікувального процесу дає хабарі докторові» (із соціолекту медиків); *вантаж двісті* – «убитий воїн» (із соціолекту військових) та ін. Злодійське й в'язничне арго є джерелом лише поодиноких фразеологізмів на позначення осіб: *злодій у законі* – «найвищий статус у кримінальній ієрархії (кодифікований "злодійський закон")». У сучасних масмедіа й інтернет-дискурсі зафіксовано використання деяких усталених одиниць із різних українських діалектів: *як ровер* – «дуже худий хлопець, чоловік»; *герой у бабиній кофті* іронон. – «хвалькувата або боягузлива людина»; *радіо без батарейок* – «той, хто не замовкає ні на мить» та ін. Як бачимо, у більшості названих вище фразеологізмів виявляється орієнтація на національну специфіку рідної мови. Також у стилі масмедіа засвідчено тенденцію впливу розмовно-побутового стилю – активізацію вживання колоківальних ФО для пожвавлення мовлення, збільшення його експресивізації, образності, дохідливості. Виявлено тенденцію до активного проникнення в масмедійний та інтернетний дискурси нових запозичених фразеологізмів для опису особи / осіб. Це переважно кальки й напівкальки, зокрема з англійської мови та її американського варіанта

(*стокгольмський синдром* (англ. *Stockholm syndrome*) – «психологічний несвідомий захисний стан, який характеризується прив'язаністю жертви до кривдника»; *цифрові кочівники* – (з англ. *digital nomads*) «особи, які працюють дистанційно та мають змогу подорожувати по світу, не відриваючись від своєї роботи»), а також із російської (*новорічна ялинка* (із рос. *новогодняя елка*) «особа жіночої статі, яка вбралася в різні блискучі прикраси і занадто строкатий одяг як вияв несмаку та намагання виставити себе»; *жертва аборту* (із рос. *жертва аборта*) «нікчемна, неповноцінна людина, яка має якусь ущербність у натурі».

Інтенсивний розвиток мови науки й техніки нині активно впливає на збагачення сучасної фразеології. Тому важливим джерелом для формування нових ФО на позначення осіб є різноманітні спеціальні термінологічні системи: *генетичний герой* – «людина, чия поведінка або талант закладені в генах, тобто така особа виділяється природними здібностями»; *когнітивний егоїст* – «людина, яка думає лише про себе, свої знання чи інтереси, не враховуючи потреб колективу»; *квантовий мислитель* – «особа, яка мислить нестандартно, дивно або непередбачувано; інколи – хаотично» та ін.

Ще одним джерелом поповнення ФО, що характеризують осіб, виступають сучасні масмедіа, у яких свою креативність виявляють журналісти, колумністи, коментатори й публіцисти. Прикладами слугують усталені одиниці, на зразок: *герой вечірнього випуску* – «персонаж репортажу або новин, який привернув найбільше уваги, емпатії»; *антигерой медіа* – «персонаж, показаний у негативному або неоднозначному світлі, проте який активно обговорюється в ЗМІ»; *очільник провалу* – «керівник, відповідальний за провалений проєкт або певну ініціативу» та ін. На позначення аналізованих стійких одиниць у зазначеному дискурсі Д. Сизонов доречно ввів до наукового обігу термінопоняття «медійний фразеологізм» – «вербалізований репрезентант та об'єктиватор медійних смислів, що характеризується семантичною цілісністю, прецедентністю та інтертекстуальністю, здатністю до структурних трансформацій із метою впливу на реципієнта та / або маніпуляції його свідомістю» (Сизонов, 2024 : 143). Характерно, що українськомовні комп'ютерники й учасники інтернет-комунікації також створили та ввели в уживання кілька оригінальних фразем, на кшталт: *спіймати (зловити) хайп* – «швидко стати популярним»; *підірвати інтернет* – «викликати великий резонанс» тощо.

Отже, в українськомовному медійному й інтернетному дискурсах засвідчено свідоме творення нових, запозичення, а також тиражування значної кількості некодифікованих фразем на позначення осіб.

Виявлено, що такі стійкі одиниці в ЗМІ й інтернет-комунікації виконують важливі функції – номінативну, характеризувальну, емоційно-експресивну, оцінну, впливу, креативну, когнітивну та ін.

ЛІТЕРАТУРА

Сизонов, Д. Ю. (2024). Медійна фразеологія в інформаційному просторі сучасної України: лінгвостилістичний та комунікативно-функціональний ресурс: дис. докт. філол. наук. К.: КНУ ім. Тараса Шевченка.

Лілія УДОВІЧЕНКО
доктор філософії з філології, старший викладач,
Харківський національний
автомобільно-дорожній університет

ПОЛІЦІЙНА ЛЕКСИКА В МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗНАЧЕНЬ І СТИЛІСТИЧНІ ЕФЕКТИ

Сучасний медійний простір відіграє значну роль у формуванні мовної картини світу та суспільного сприйняття соціальних інститутів, зокрема державного правоохоронного органу – Національної поліції України. У цьому контексті особливої ваги набуває функціювання поліційної лексики в медійному дискурсі, де вона зазнає семантичних трансформацій і стилістичних переосмислень.

Поліційна термінологія, що первинно функціює в офіційно-діловому просторі та характеризується точністю й нормативністю, у медійному середовищі часто виходить за межі вузькопрофесійного вжитку. Вона активно інтегрується в публіцистичний і навіть розмовний дискурси, що зумовлює зміни в її значенні, емоційно-експресивному забарвленні та прагматичному потенціалі.

Питання функціювання лексики в медійному просторі відображали у своїх працях дослідники, зокрема Л. Сковронська (2015) (*правничий медіадискурс*), М. Навальна (2019) (*лексика українських масмедіа)*, Ю. Костюк (2020) (суспільно-політична *неолексика*), Л. Мініч, В. Стецюк (2024) (*воєнна лексика*) та інші. Актуальність наукової розвідки зумовлена необхідністю виявлення закономірностей функціювання поліційної лексики в медіа, аналізу її семантичних трансформацій та визначення стилістичних ефектів, що виникають у процесі медійної репрезентації правоохоронної діяльності.

Метою є комплексний аналіз особливостей функціювання поліційної лексики в медійному дискурсі з урахуванням її семантичних змін

https://doi.org/10.5281/zenodo.19614226